

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE
ȘI
CERCETĂRI
ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
VIII

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2012

Colegiul de redacție

PROF. DR. ALEXANDRU BARNEA (Universitatea București), **DR. SANDA BĂLESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS), **PROF. DR. CLIVE BONSALE** (University of Edinburgh), **DR. GH. I. CANTACUZINO** (Institutul de „Arheologie Vasile Pârvan” București), **DR. UWE FIEDLER** (Berlin), **DR. RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București), **DR. ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), **PROF. DR. ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), **PROF. DR. ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire).

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor-șef

ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

LILIANA ZAHARIA – secretar de redacție

Redactor Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**

Tehnoredactor Editura Academiei Române: **DOINA STOIA**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro.

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

Orice corespondență se va trimite Colegiului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62. și redactie_iab@yahoo.com

Normele de redactare a manuscriselor și lista abrevierilor folosite în revistă sunt în general aceleași ca în celelalte publicații ale Institutului de Arheologie. În măsura în care vom elabora alte norme, ne obligăm să le publicăm în numărul următor.

© 2012, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

SUMAR

ADRIAN DOBOȘ, ERIK TRINKAUS, A new AMS radiocarbon date for Middle Paleolithic Layer 4 of Ripiceni-Izvor, Romania	7
ALIN FRÎNCULEASA, RADIAN ANDREESCU, OCTAV NEGREA, LOREDANA NIȚĂ, MĂDĂLINA FRÎNCULEASA, ELEK POPA, BIANCA PREDA, Cercetări arheologice în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova), campaniile 2002–2010	11
CARMEN OLENIUC, Studiul comparativ privind prelucrarea materiei dure de origine animală în situl arheologic Fetești, punctul La Schit, jud. Suceava.....	59
DANIEL SPÂNU, Probleme ale genezei și restaurării cupelor de tip <i>kantharos</i> de la Sâncrăieni.....	69
GABRIEL IZDRĂILĂ, CRISTIAN FLORESCU, Pietre romane refolosite în construcții medievale din situl de la Alba Iulia	87
LIANA OȚA, ALEXANDRA COMȘA, Un mormânt sarmatic descoperit la Călărași	97
UWE FIEDLER, Der archäologische Niederschlag der Christianisierung des donau-bulgarischen Reiches (864/5).....	107
ALIN FRÎNCULEASA, BIANCA PREDA, OCTAV NEGREA, ANDREI SOFICARU, VALENTIN DUMITRAȘCU, MĂDĂLINA FRÎNCULEASA, Complexe funerare de la începutul mileniului al II-lea, descoperite recent în județul Prahova	139
ADRIANA ISAC, ERWIN GÁLL, SZILÁRD GÁL, Un cimitir din secolul XII la Gilău (jud. Cluj) (germ. Julmarkt; mgh. Gyalu)	165
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, ANDRA SAMSON, DANIEL ENE, AUREL STĂNICĂ, Cercetări arheologice preventive la Nufăru, jud. Tulcea (II).....	177

NOTE, RECENZII, DISCUȚII

A. Doboș, A. Soficaru et E. Trinkaus, <i>The Prehistory and Paleontology of the Peștera Muierii (Romania)</i> , Liège, ERAUL 124, 2010, 122 p. (<i>Alain Tuffreau</i>)	209
Mihai Gligor, <i>Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia – Lumea Nouă în lumina noilor cercetări</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, 264 p., 217 pl., (<i>Adina Boroneanț</i>)	210
Ion Motzoi-Chicideanu, <i>Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară</i> , Editura Academiei Române, București, 2011, vol. I – 900 p. (text), vol. II – 479 pl. (<i>Nikolaus Boroffka</i>).....	210
Svend Hansen, Andreas Hauptmann, Ingo Motzenbäcker, Ernst Pernicka (Hrsg.), <i>Von Majkop bis Trialeti Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2.Jt. v. Chr.</i> , Kolloquium zur Vor- und Frühgeschichte Bd. 13, Bonn, 2010, 323 p. cu ilustrații în text (<i>Ion Motzoi-Chicideanu</i>)	214

Cristian Schuster, Alexandru Morintz, Raluca Kogălniceanu, Cristian Ștefan, Alexandra Comșa, Georgeta El-Susi, Monica Constantin, Cătălin Constantin, Georgiana Mureșan, <i>Cercetările arheologice de pe tronsonul Cernavodă-Medgidia al Autostrăzii A2. Tumulul nr. 3</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, 109 p., 65 fig. (<i>Ion Motzoi-Chicideanu</i>).....	216
Zdravko Dimitrov, <i>Архитектурна декорация в провинция Долна Мизия (I–III в сл. Хр.)</i> (Decorația arhitecturală în Moesia Inferior), Sofia, 2007, 706 p., 684 fig. (<i>Adriana Panaite</i>).....	220
Radu Harhoiu, Daniel Spănu, Erwin Gáll, <i>Barbari la Dunăre</i> , seria „Istorie Documente Mărturii”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 162 p., 73 fig. (<i>Andrei Măgureanu</i>).....	223
Csanád Bálint, <i>Der Schatz von Nagyszentmiklós. Archäologische Studien zur frühmittelalterlichen Metallgefäßkunst des Orients, Byzanz’ und der Steppe</i> . Anhang: Pál Sümegi, <i>Geologische und C14-Untersuchungen am Fundort</i> . Varia Archaeologica Hungarica XVIIb (editor Csanád Bálint), Budapesta, 2010, 667 p., 300 fig. în text (<i>Radu Harhoiu</i>)	225
Gheorghe I. Cantacuzino, <i>Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung</i> , Editura Academiei Române, București, 2011, 237 p. (146 p. text și 89 planșe) (<i>Adrian Ioniță</i>)	227
Norme de redactare	229
Abrevieri	231

SOMMAIRE

ADRIAN DOBOȘ, ERIK TRINKAUS, A new AMS radiocarbon date for Middle Paleolithic Layer 4 of Ripiceni-Izvor, Romania	7
ALIN FRÎNCULEASA, RADIAN ANDREESCU, OCTAV NEGREA, LOREDANA NIȚĂ, MĂDĂLINA FRÎNCULEASA, ELEK POPA, BIANCA PREDA, Archaeological excavations in the Eneolithic site of Mălăieștii de Jos (jud. Prahova).....	11
CARMEN OLENIUC, A comparative study for the manufacturing of bone and antler tools from the archaeological site of Fetești - "La schit", Suceava county.....	59
DANIEL SPÂNU, Research issues regarding the genesis and restoration of the Sâncrăieni <i>kantharos</i> -cups	69
GABRIEL IZDRĂILĂ, CRISTIAN FLORESCU, Roman stones used in Medieval constructions in the site from Alba Iulia.....	87
LIANA OȚA, ALEXANDRA COMȘA, A Sarmatian grave found in Călărași	97
UWE FIEDLER, Der archäologische Niederschlag der Christianisierung des donau-bulgarischen Reiches (864/5).....	107
ALIN FRÎNCULEASA, BIANCA PREDA, OCTAV NEGREA, ANDREI SOFICARU, VALENTIN DUMITRAȘCU, MĂDĂLINA FRÎNCULEASA, Funerary complexes from the beginning of the II nd millennium recently uncovered in Prahova County	139
ADRIANA ISAC, ERWIN GÁLL, SZILÁRD GÁL, A XII century cemetery from Gilău (German: Julmarkt; Hungarian: Gyalu, Cluj County).....	165
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, ANDRA SAMSON, DANIEL ENE, AUREL STĂNICĂ, Recherches archéologiques préventives à Nufăru, dép. de Tulcea (II)....	177

NOTES, COMPTES-RENDUS, DISCUSSIONS

A. Doboș, A. Soficaru et E. Trinkaus, <i>The Prehistory and Paleontology of the Peștera Muierii (Romania)</i> , Liège, ERAUL 124, 2010, 122 p. (<i>Alain Tuffreau</i>)	209
Mihai Gligor, <i>Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări</i> , Editura Mega, Cluj Napoca, 2009, 264 pp., 217 plates, (<i>Adina Boroneanț</i>)	210
Ion Motzoi-Chicideanu, <i>Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară</i> , Editura Academiei Române, București, 2011, vol. I – 900 p. (text), vol. II – 479 pl. (<i>Nikolaus Boroffka</i>).....	210
Svend Hansen, Andreas Hauptmann, Ingo Motzenbäcker, Ernst Pernicka (Hrsg.), <i>Von Majkop bis Trialeti Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2.Jt. v. Chr.</i> , Kolloquium zur Vor- und Frühgeschichte Bd. 13, Bonn, 2010, 323 p. cu ilustrații în text (<i>Ion Motzoi-Chicideanu</i>)	214

Cristian Schuster, Alexandru Morintz, Raluca Kogălniceanu, Cristian Ștefan, Alexandra Comșa, Georgeta El-Susi, Monica Constantin, Cătălin Constantin, Georgiana Mureșan, <i>Cercetările arheologice de pe tronsonul Cernavodă-Medgidia al Autostrăzii A2. Tumulul nr. 3</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, 109 p., 65 fig. (<i>Ion Motzoi-Chicideanu</i>).....	216
Zdravko Dimitrov, <i>Архитектурна декорация в провинция Долна Мизия (I–III в сл. Хр.)</i> (Decorația arhitecturală în Moesia Inferior), Sofia, 2007, 706 p., 684 fig. (<i>Adriana Panaite</i>).....	220
Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, <i>Barbari la Dunăre</i> , seria „Istorie Documente Mărturii”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 162 p., 73 fig. (<i>Andrei Măgureanu</i>)...	223
Csanád Bálint, <i>Der Schatz von Nagyszentmiklós. Archäologische Studien zur frühmittelalterlichen Metallgefäßkunst des Orients, Byzanz' und der Steppe</i> . Anhang: Pál Sümegi, <i>Geologische und C14-Untersuchungen am Fundort</i> . <i>Varia Archaeologica Hungarica</i> XVIb (editor Csanád Bálint), Budapesta, 2010, 667 p., 300 fig. în text (<i>Radu Harhoiu</i>).....	225
Gheorghe I. Cantacuzino, <i>Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung</i> , Editura Academiei Române, București, 2011, 237 p. (146 p. text și 89 planșe) (<i>Adrian Ioniță</i>).....	227
Normes de redaction	229
Abbreviations	231

Pietre romane refolosite în construcții medievale din situl de la Alba Iulia"

GABRIEL IZDRĂILĂ, CRISTIAN FLORESCU*

Keywords: funerary inscription, funerary stele, sarcophagus, Roman finds, Alba Iulia.

Abstract: Archaeological research conducted at St. Michael's Roman-Catholic Cathedral from Alba Iulia in the spring of 2011 revealed vestiges belonging to the Roman period, Middle Ages and Modern period. The research has been conducted within the project of restoration of the St. Michael's Cathedral and of the Vauban Fortress of Alba Iulia. This study presents three stone pieces from the Roman times, re-used in constructions dating to the Medieval period and the beginning of the modern period. The first analyzed piece represents a funerary Roman inscription discovered in the ruins of a building dated to the 14th century. The text of the inscription refers to Marcus Granius Stabilianus, buried with two of his children (Marcus Granius Stabilianus and Grania Sabina). Based on the funerary inscription, the monument can be date between the first half of the 2nd century and the beginning of the 3rd century AD. The second piece represents the medallion of a funerary stele preserved in fragmentary state. The stele was discovered at the base of a lime kiln, generally dated in fifteenth and sixteenth centuries. The medallion represents the deceased (male character) and his family. The last analyzed piece is a fragment of a Roman sarcophagus cover found in the foundation of the eastern pillar of the entrance into the Episcopal Palace's courtyard. Every piece discussed in the present article was made of white-yellow limestone.

Cuvinte-cheie: inscripție funerară, stelă funerară, sarcofag, piese romane, Alba Iulia.

Rezumat: În urma cercetărilor arheologice efectuate la Catedrala romano-catolică Sf. Mihail din Alba Iulia, în primăvara anului 2011, au fost descoperite vestigii aparținând epocii romane, Evului Mediu și primei părți a epocii moderne. Cercetările au fost realizate în cadrul proiectului de restaurare a Catedralei Sf. Mihail și în contextul reabilitării cetății Vauban din Alba Iulia. Studiul de față prezintă trei piese de piatră din epoca romană, refolosite în construcții din perioada medievală și începutul celei moderne. Prima piesă analizată este o inscripție funerară romană, descoperită în ruina unei clădiri care se poate data în secolul al XIV-lea. Textul inscripției face referire la Marcus Granius Stabilianus, mort împreună cu doi dintre copiii săi, Marcus Granius Stabilianus și Grania Sabina. Pe baza studiului inscripției funerare, monumentul poate fi datat între prima jumătate a secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea. A doua piesă reprezintă medalionul unei stele funerare păstrate în

stare fragmentară. Stela a fost descoperită la baza unui cuptor de ars varul, datat în linii generale în secolele XV–XVI. Medalionul reprezintă defunctul (personajul masculin) împreună cu familia sa. Ultima piesă discutată reprezintă un fragment de capac de sarcofag roman identificat în fundația stâlpului de est al intrării în curtea Palatului episcopal. Toate piesele din prezentul studiu au fost realizate din piatră de calcar alb-gălbui.

CONDIȚIILE DESCOPERIRILOR

În primăvara anului 2011 au avut loc o serie de cercetări arheologice la Catedrala romano-catolică Sf. Mihail în urma unui contract de cercetare arheologică încheiat cu Arhiepiscopia romano-catolică din Alba Iulia. Cercetările arheologice au făcut parte din programul de restaurare a catedralei mai sus menționate.

În aceeași perioadă, firma SC CORINT SA a desfășurat lucrări de reabilitare a cetății Vauban din Alba Iulia care au inclus mișcări masive de pământ pe toată suprafața fortificației din secolul al XVIII-lea¹. Aceste lucrări au afectat inclusiv terenurile din apropierea Catedralei romano-catolice și a Palatului episcopal, astfel că Arhiepiscopia a luat inițiativa asigurării unei supravegheri de specialitate pentru toate degajările de pământ. Supravegherea arheologică a fost asigurată în perioada 28.03 – 16.05.2011 și a avut în vedere sectoarele din jurul Catedralei Sf. Mihail, mai precis zona de la vest de catedrală (sectorul aflat între drumul ce leagă Poarta a IV-a

¹ Inițial, decaparea ar fi trebuit să se rezume la –50 de cm de la nivelul de călcare, dar în realitate s-a coborât până la o adâncime medie de –1,30 m pe suprafețele fără utilități. În spațiul dintre Catedrala Sf. Mihail și Palatul princiar, săpăturile pentru montarea instalațiilor au afectat aproape întreaga suprafață la adâncimi ce au depășit 1,70 m.

" Prezentul studiu nu s-ar fi realizat fără acordul și sprijinul doamnei dr. Daniela Marcu Istrate, responsabilul științific al cercetărilor arheologice. Îi mulțumim și pe această cale pentru generozitatea cu care ne-a oferit materialele care fac obiectul prezentului articol.

*Gabriel Izdrăilă, Cristian Florescu, SC Damasus SRL, Brașov, gabriel_izdraila@yahoo.com tituscristi@yahoo.com

de Poarta a III-a și Palatul Episcopal) și zona de pe latura de sud a catedralei (sectorul aflat între catedrală și Palatul princiar) (Pl. 1).

Pe sectorul de la sud de catedrală, reabilitarea a avut ca scop introducerea, pe trasee noi, de utilități (electricitate, gaz și telecomunicații), precum și reamenajarea aleii pietonale. Pentru aceasta, s-a realizat decaparea pe toată suprafața².

Din punct de vedere stratigrafic, zona nu a pus probleme deoarece într-o mare măsură stratigrafia este cunoscută³, supravegherea concentrându-se pe sectoarele în care, în campaniile de cercetări anterioare, au fost semnalate ruine, cercetate secvențial în funcție de cerințele beneficiarului⁴.

În timpul supravegherii arheologice au fost descoperite numeroase vestigii aparținând epocii romane, Evului Mediu și primei părți a epocii moderne. În studiul de față, ne-am propus să prezentăm trei piese romane reutilizate în construcții medievale și moderne, respectiv: o inscripție funerară, o stelă funerară și un cap de sarcofag.

1. Inscripția funerară

Prima piesă pe care o prezentăm în acest studiu provine din sectorul de la sud de catedrala romano-catolică și a fost identificată cu ocazia dezvelirii și documentării unui zid, Z. 9. Acesta a fost descoperit la est de contrafortul transeptului

² Supravegherea a fost asigurată de un colectiv condus de dr. Daniela Marcu Istrate, dintre care au făcut parte și autorii acestui studiu. Pentru partea de vest a catedralei și drumul de acces către Palatul episcopal, supravegherea s-a desfășurat cu suportul financiar al Arhiepiscopiei romano-catolice. Pentru lucrările de pe partea sudică a bisericii, care au scos la lumină și altarul roman prezentat în paginile următoare, colectivul de arheologi a făcut voluntariat timp de mai multe săptămâni.

³ Pe această zonă au mai fost realizate cercetări arheologice, două etape fiind de importanță majoră, cele din anii '70 realizate de R. Heitel – vezi Daniela Marcu Istrate, *Catedrala Romano-Catolică „Sfântul Mihail” și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000–2002)*, Alba Iulia, 2009, p. 30–34, cu notele și bibliografia aferentă – și cercetările arheologice din anii 2000 conduse de Daniela Marcu Istrate – vezi Daniela Marcu Istrate, A. Istrate, N. M. Simina, *Raport asupra cercetărilor arheologice din punctul Catedrala romano-catolică din Alba Iulia, jud. Alba. Campania 2001*, CCA, 2002, p. 27–28; Daniela Marcu Istrate, A. Istrate, Daniela Tănase, *Raport asupra cercetărilor arheologice din punctul Str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică), Alba Iulia, jud. Alba. Campania 2003*, CCA, 2004, p. 31–32; D. Marcu Istrate, *op. cit.*, 2009, p. 35–36.

⁴ În perioada 2000–2011, doamna Daniela Marcu Istrate a desfășurat o serie de cercetări arheologice care au fost parte integrantă din amplul program de restaurare și reabilitare a complexului de clădiri aparținând Arhiepiscopiei romano-catolice din Alba Iulia. Informații amabile Daniela Marcu Istrate.

catedralei, surprins parțial și în secțiunea S. 35, efectuată în campania din anul 2003⁵. Ruina zidului, cu o lățime la nivelul fundației de cca 2 m, a apărut la adâncimea de –1,20 m (față de nivelul de călcare anterior decapării), construită din lespezi fasonate de calcar gălbui, cu bucăți și fragmente de cărămidă pentru egalizare, legate cu mortar albicios de consistență dură, cu mult var. Zidul a fost surprins pe o lungime de aproximativ 3 m, orientat N–S, fiind suprapus de fundația actuală a Palatului princiar (Pl. 2/1–2).

Din punct de vedere planimetric, zidul identificat reprezintă latura de est a unei construcții ce a fost surprinsă și în săpăturile anterioare, când a fost identificată latura de nord⁶.

Ca urmare a relației de suprapunere a zidului Palatului princiar peste ruina acestei clădiri, construcția ei nu poate fi ulterioară secolului al XV-lea. Deoarece relațiile stratigrafice surprinse în cercetările anterioare încadrează latura nordică ulterior secolului al XIII-lea⁷, putem data, în linii generale, funcționarea construcției în secolul al XIV-lea.

În timpul evacuării pământului pentru curățarea și documentarea zidului, s-au observat mai multe blocuri de calcar ce păreau a fi de factură romană, fiind refolosite la construcția zidului. Între acestea ne-a atras atenția un bloc masiv de calcar acoperit cu mortar ce avea pe alocuri urme de inscripție. S-a trecut la curățarea mortarului de pe suprafața acestuia, observându-se că este vorba despre un monument epigrafic din epoca romană⁸.

Monumentul este lucrat din calcar gălbui albicios și are o formă dreptunghiulară, cu o profilatură simplă. Dimensiunile sunt următoarele: 1,36 m lungime, 0,72 m lățime, 0,75 m grosime. Atât

⁵ D. Marcu Istrate, A. Istrate, D. Tănase, *op. cit.*, 2004, p. 31–32.

⁶ D. Marcu Istrate, A. Istrate, N. M. Simina, *op. cit.*, 2002, p. 27–28; D. Marcu Istrate, *op. cit.*, 2009, p. 107–110, fig. 55 și pl. 4b.

⁷ D. Marcu Istrate, *op. cit.*, 2009, p. 108.

⁸ Considerând că este vorba despre o piesă importantă, arheologii au solicitat Arhiepiscopiei romano-catolice permisiunea de a recupera blocul masiv de piatră și de a-l scoate la suprafață. S-a constatat cu această ocazie că ruina medievală este legată cu un mortar extrem de dur, pe care nu am reușit să îl îndepărtăm cu mijloace manuale obișnuite. Prin bunăvoința constructorului, am apelat la mijloace mecanice, atât pentru degajarea propriu-zisă a pietrei, cât și pentru aducerea la suprafață. Altarul a fost depozitat pe partea de sud a Catedralei romano-catolice și s-a procedat la curățarea mecanică detaliată a depunerilor de mortar cu ajutorul unor dălți mici. La capătul a aproape două săptămâni de lucru, altarul era în întregime curățat și a fost așezat (provizoriu) în apropierea ruinei contrafortului de pe colțul sudic al transeptului catedralei.

latura posterioară cât și cele laterale sunt finisate îngrijit, având fiecare câte un chenar. Câmpul epigrafic, cu adâncimea de 0,06 m, are dimensiunile de 1,11 m lungime și 0,51 m lățime, delimitat pe exterior de o ramă cu lățimea de cca 0,035 m, încadrată la rândul ei într-un chenar cu lățimea de cca 0,08 m.

În partea sa inferioară, blocul de calcar prezintă un orificiu cu dimensiunile de 0,40 × 0,39 m și o adâncime de 0,36 m, de formă piramidală, care ajută la poziționarea sa pe verticală.

Starea de conservare a monumentului este bună în ansamblul său, cu excepția laturii din dreapta, jumătatea inferioară, care este spartă. Este însă afectat câmpul epigrafic, în speță, sfârșitul rândurilor 9–13. Tot în câmp, mai precis la mijlocul rândului șapte, există o zonă erodată sau cel mai probabil distrusă mecanic la momentul reutilizării piesei ca material de construcție. În zona în care este spartă, se observă și urme de ardere, de culoare roșie – vinetie, de la un incendiu. Contextul descoperirii, prezența mortarului pe suprafața sa sub care apar urmele de ardere, ne conduc la concluzia conform căreia piesa a fost incendiată înainte de momentul reutilizării ei în epoca medievală.

Literele inscripției au dimensiuni de 0,04 m, cu excepția dedicației (D. M.) care este de 0,06 m și a ultimului rând ale cărui litere măsoară 0,03 m.

Textul este scris în câmpul epigrafic pe 14 rânduri. Între ultimul rând și latura de jos a chenarului este un spațiu de 0,13 m. Distanța între rânduri variază între 0,02 și 0,03 m. Din parcurgerea textului nu s-au observat ligaturi.

Disponerea proporțională a textului în spațiu ca și a formelor literelor ce păstrează aproximativ aceeași proporție, fiind lucrate îngrijit, arată grija meșterului lapidar pentru obținerea unui monument reușit ca estetică.

Lectura textului este următoarea (Pl. 2/3–4):

D(is) M(anibus)
M(arcus) G(ranius) · Stabi-
lianus · [7(centurio)] Leg(ionis) XIII (Geminae) ·
[coh(ohortis)] prim(ae) · Hast(atus) Post(erior)
vixit · ann(is) XLVII
et · M(arcus) G(ranius) · Stabi-
lianu[s] [fil(ius) vixit
an(nis) · III et Grania
Sabina · fil(ia) vi-
xit · an(nis) · VI · Atti[a]
Paulina con-
iugi et fil[i]s s[anct]
tissimis ac pie[n]
tissimis · b(ene) · m(erentibus) · p(osuit)

În traducere textul este următorul:

Zeilor Mani

Marcus Granianus Stabilianus, centurion al Legiunii XIII Gemina, cu rang de hastatus posterior al I cohorte a trăit 47 de ani

și Marcus Granianus Stabilianus, fiul său, a trăit ani 3 și Grania Sabina, fiica sa, a trăit ani 6. Attia

Paulina soțului și fiilor prea sfinți
 Și prea pioși care au bine meritat.

Din parcurgerea textului, reies câteva idei cu caracter general⁹.

Monumentul epigrafic refolosit este o inscripție funerară romană¹⁰.

Inscripția a fost ridicată de către Attia Paulina, văduva lui Marcus Granianus Stabilianus, împreună cu fiii săi, pentru soțul mort la vârsta de 47 de ani și pentru doi din copiii lor, Marcus Granianus Stabilianus și Grania Sabina, morți și ei la o vârstă fragedă de 3, respectiv 6 ani.

Din aceeași inscripție, aflăm că Stabilianus a fost centurion al Legiunii XIII Gemina, cu rang de hastatus posterior al I cohorte din legiunea de la Apulum. Acesta nu mai apare în alte inscripții din Dacia.

M. Granianus Stabilianus este italic, astfel Marcus¹¹ este praenomen italic, Granianus¹² este nomen gentile italic, iar Stabilianus¹³ este un cognomen latin, care nu apare în *OPEL (Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum)*. Aceste trei nume apar în toate provinciile occidentale ale Imperiului Roman¹⁴. Numele fiului este la fel cu cel al lui Stabilianus ceea ce nu este deloc surprinzător. Numele fiicei, Grania Sabina, este tot latin¹⁵ și apare în toate provinciile occidentale¹⁶.

⁹ Mulțumim pe această cale colegului Gelu Copos pentru sprijinul și discuțiile constructive care ne-au ajutat în traducerea și interpretarea piesei în discuție.

¹⁰ De la Alba Iulia provine un număr mare de astfel de monumente, vezi IDR, III/5.

¹¹ O. Salomies, *Die Romischen Vornamen Studien zur Romischen Namengebung*, Helsinki, 1987, p. 225; L. Barnabas, F. Redö, *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum (OPEL)*, III, Wien, 1999–2002, p. 57.

¹² W. Schulze, *Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen*, Berlin, 1933, p. 480; Barnabas, Redö, *op. cit.*, II, p. 170.

¹³ I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965, p. 269.

¹⁴ Barnabas, Redö, *op. cit.*, IV, p. 40.

¹⁵ Kajanto, *op. cit.*, p. 186.

¹⁶ Barnabas, Redö, *op. cit.*, IV, p. 40.

Soția lui Stabianus, Attia, are un nume de origine romană¹⁷, dar cognomenul este de origine estică, semită¹⁸. Conform *OPEL*, numele de Attia nu apare ca nomen gentile în nicio altă provincie din Imperiu.

Pe baza numelui, care cuprinde tria nomina, și a formulei în care numele lui Stabianus și al familiei sale apare în inscripție, o putem data între prima jumătate a secolului II și începutul secolului III, dar nu înainte de *Constitutio Antoniniana*¹⁹.

2. Stela funerară

Cea de-a doua piesă discutată în studiul de față reprezintă partea superioară a unui monument funerar, mai precis a unei stele funerare de factură romană.

Piesa a fost descoperită în sectorul de la vest de Catedrala romano-catolică (zona parării auto). În urma supravegherii arheologice a zonei, în contextul amintitelor lucrări de reabilitare, a fost identificată o construcție cu caracter religios ce s-a dovedit extrem de importantă pentru istoria Transilvaniei. În urma acestei descoperiri s-au făcut demersurile pentru realizarea unei cercetări arheologice sistematice.

Într-una din unitățile de cercetare a fost surprins un cuptor de ars varul, datat pe baza stratigrafiei, în linii mari, în secolele XV–XVI. La demontarea acestuia, pe latura de est, au fost identificate mai multe blocuri de calcar, ce făceau parte din sistemul de ardere a pietrei calcaroase necesare obținerii varului (Pl. 3/3–4). Unul dintre aceste blocuri reprezintă partea superioară a unei stele funerare iconice²⁰.

Dimensiunile medalionului, în stare fragmentară, sunt de 0,61 × 0,60 m; după cum se observă, partea stângă a piesei lipsește. Monumentul conține reprezentarea în altorelief a trei personaje, executată în mod destul de simplu, într-o nișă arcuită dantelată pe interior. Ca urmare a condițiilor în care s-a utilizat, zona feței personajelor este puternic deteriorată. Este vorba probabil de o familie, un bărbat, o femeie și un copil. Personajele sunt redată bust. Din imagine observăm că adulții poartă o haină (tunică) pe lângă gât, cu falduri. Frizura este scurtă la bărbat, iar la personajul feminin nu se

distinge foarte bine. Suntem de părere că medalionul reprezintă defunctul (personajul masculin), care se și află în centrul acestuia, fiind reprezentat împreună cu familia sa (Pl. 3/1–2).

3. Fragment de sarcofag roman

Cea de-a treia piesă pe care o menționăm are aceleași condiții de descoperire, provenind din timpul supravegherii.

Este vorba de un fragment de capac de sarcofag roman (operculum). Acesta a fost descoperit, fiind încastrat în fundația stâlpului de poartă estic al intrării în curtea Palatului Episcopal. Din datele arheologice și documente, se cunoaște că stâlpii porții de intrare au fost adosați clădirii palatului după anul 1600, în intervalul secolelor XVII–XVIII²¹. Piesa nu a putut fi studiată în totalitate, fiind prinsă în zidăria cu mortar și piatră sfărâmată ce formează fundația pe care se sprijină pilonul de poartă (Pl. 4).

Dimensiunile piesei, probabil fragmentare, sunt: 1,10 m lungime × 0,60 m lățime × 0,39 m înălțime. Frontonul avea forma pătrată. Capacul este realizat cu acoperiș în două ape. Nu prezintă în schimb acrotere, fiind un fronton mai înalt față de creasta acoperișului. Piesa este realizată îngrijit, frumos finisată, din piatră calcaroasă alb-gălbuie.

Prezența sarcofagelor este documentată prin descoperiri în Dacia Superior, fiind consacrate atelierele de la Apulum²².

Utilizarea celor trei piese amintite, în fundațiile unor clădiri medievale, nu reprezintă o noutate. Această practică este documentată arheologic aproape în toate siturile în care așezări medievale au suprapus situri din epoca romană²³ și nu numai²⁴.

LIST OF PLATES

- Pl. 1. General plan of the Roman finds.
- Pl. 2. Funerary inscription and the context of the discovery (1–2); Details with the text from the funerary monument (3–4).
- Pl. 3. Details with the fragment of the funerary stele (1–2); Funerary stele, the context of the discovery (3–4).
- Pl. 4. Roman sarcophagus cover and the context of the discovery (1–2).
- Pl. 5. Images from the dismantling of the wall while uncovering the inscription (1–2).

¹⁷ Schulze, *op. cit.*, p. 423.

¹⁸ Kajanto, *op. cit.*, p. 244; L. Barnabas, F. Redö, *op. cit.*, III, p. 129.

¹⁹ G. Alföldy, *Die Personennamen der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969, p. 227 sqq.

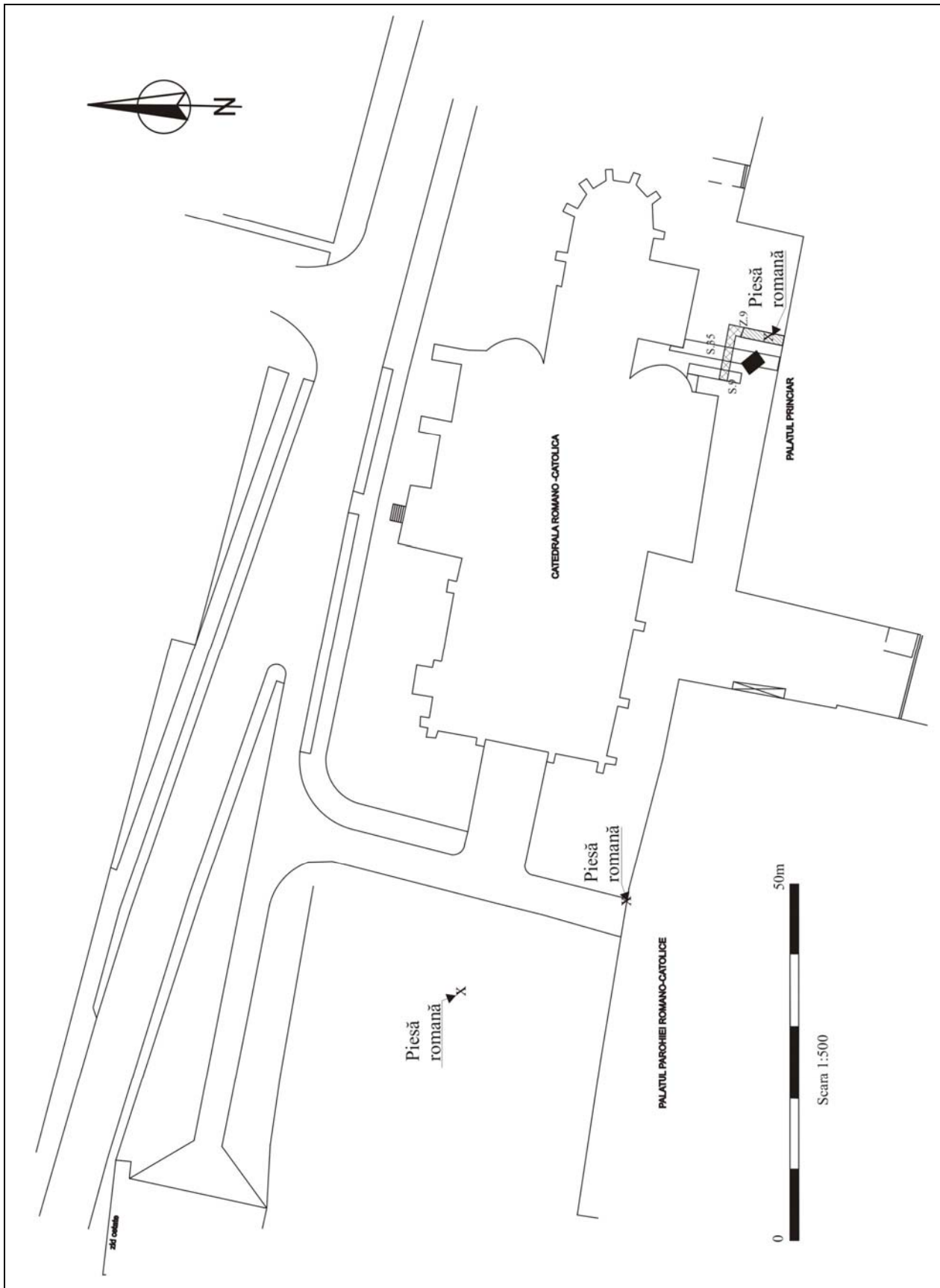
²⁰ Lucia Țeposu Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, BAR Series, Oxford, 1982, p. 21.

²¹ D. Marcu Istrate, *op. cit.*, 2009, p. 151–152.

²² M. Gramatopol *Arta romană în România*, București, 2000; R. Ota, *Sarcofagele romane din piatră descoperite la Apulum*, Pontica 41, 2008, p. 209–218 și cu bibliografia aferentă.

²³ Situația este valabilă până în epoca contemporană.

²⁴ R. Popa, *Observații privind zidurile cu mortar din cetățile dacice hunedorene*, Sargeția 13, 1977, p. 277–284.

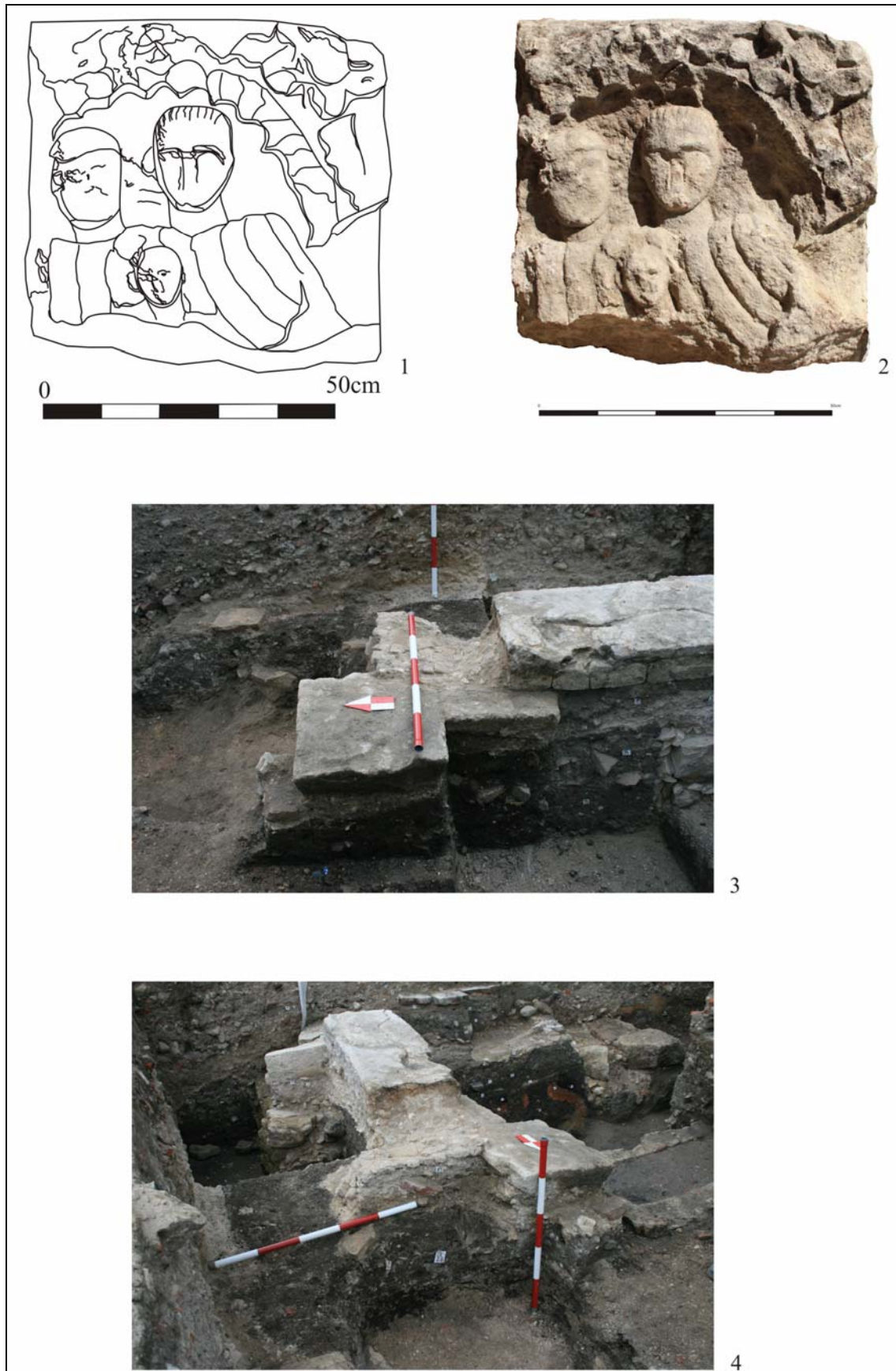

Pl. 1. Plan general cu descoperirile de piese romane.

Pl. 2. 1–2. Inscriptie funerară, contextual descoperirii; 3–4. Detalii cu textul monumentului funerar.

Pl. 3. 1-2. Detalii cu fragmentul de stelă funerară; 3-4. Stela funerară, contextul descoperirii.

1

2

Pl. 4. 1–2. Capac de sarcofag roman, contextul descoperirii.

1

2

Pl. 5. 1–2. Imagini din timpul demontării ruinei pentru scoaterea inscripției.

ABREVIERI

ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchKorr – Archäologisches Korrrespondenzblatt, Mainz
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Budapesta
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași-București
AMIAP – Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova
AOR – Archeologičeski otkritija i razkopki. Sofia
BAR – British Archaeological Reports, Series, Oxford.
BMA – Biblioteca Musei Antiquitatis, Piatra Neamț
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București.
CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Dacia N. S.- Dacia Nouvelle Série. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
EM – Erdélyi Múzeum, Kolozsvár/Cluj-Napoca
FolArch – Folia Archaeologica, Budapest
IDR – Inscriptiile Daciei Romane, IDR III/5 – I. Piso, Inscriptions d'Apulum, vol. 1-2, Paris, 2001
IzvestijaŠumen – Izvestija na Narodnija/Istoričeski Muzej Šumen, Šumen
IzvestijaTyrnovo - Izvestija na Okrašnja Istoričeski Muzej, Veliko Târnovo
Izvestija BAD – Izvestija na Bălgarskoto Arheologičesko Deružestvo, Sofia
JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentraluseums, Mainz
MCA (Materiale) – Materiale și Cercetări Arheologice, București
M. N. I. T. – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
M. N. I. T. C. N. – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cabinetul Numismatic, Cluj-Napoca
MPK – Muzei i pametnici na kulturata, Warsaw
MSW – Materiały Starożytne Wczesnosredniowieczne, Warsaw
MW – Materiały Wczesnosredniowieczne, Krakówia–Wrocław–Warsaw
Palaeobulg. – Palaeobulgarica/Starobălgaristika, Sofia
PP – Pliska-Preslav, Preslav
PKŠ – Preslavska knižovna škola, Preslav
Prinosi – Prinosi kă m bălgarskata archeologija (Dekemvrijski dni na bălgarskata srednovekovna archeologija „Prof. d-r Stančo Vaklinov“), Sofia
Problemi – Problemi na prabălgarskata istorija i kultura (Meždunarodni srești po Prabălgarska istorija i Archeologija), Sofia
RevIst – Revista Istorică, București
RPAN – Revista de Preistorie și Antichități Naționale, București
Savaria – Vas Megyei Múzeumok Értesítője, Szombathely
SCIYA – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SCȘMI – Studii și Comunicări Științifice ale Muzeelor de Istorie, Cluj-Napoca
SZAKS – Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes
Századok – Századok. A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata, Budapest
VMMK – Veszprémi Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém
UPA – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Aus dem Seminar f. Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität Berlin, Berlin
VariaArchHung – Varia Archaeologica Hungarica, Budapesta

**PROIECT EDITORIAL FINANȚAT DE
ADMINISTRAȚIA FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL**

NORME DE REDACTARE

Revista are următoarele secțiuni:

1. rapoarte de săpături (de preferat pe mai multe campanii)
2. studii
3. semnal (descoperiri excepționale)
4. periegeze
5. restituiri (valorificarea unor vechi loturi de materiale și colecții; manuscrise aflate în arhive)
6. Recenzii, note, discuții

Recomandări generale:

Text:

1. Vă rugăm să trimiteți textele scrise cu fontul standard (Times New Roman) cu caractere de 12 puncte la 1,5 rânduri și de 10 puncte la 1 rând la notele de subsol.
2. Vă rugăm să trimiteți textul în format doc.
3. Ilustrația trebuie trimisă în fișiere separate, nu într-un document word sau inclusă în text.
4. Fiecare articol într-o limbă de circulație internațională trebuie să aibă un rezumat și o listă de cuvinte cheie în limba în care este redactat articolul; articolele în limba română trebuie să aibă un rezumat amplu, o listă de cuvinte și explicația figurilor într-o limbă de circulație internațională, precum și un scurt rezumat în limba română și lista de cuvinte cheie.
5. Autorii sunt rugați să precizeze afilierea instituțională și adresa de email.

Note de subsol:

1. Vor cuprinde numele autorului, anul, pagina (de ex.: Harhoiu 2008, p. 65).
În cazul unui autor cu mai multe contribuții din același an, se va face departajarea prin adăugarea unei litere: Petolescu 2001a; Petolescu 2001b
În cazul unei contribuții cu mai mult de trei autori se va trece numele primului autor, după care se adaugă *et alii*.
2. Recomandăm abrevierile folosite în numerele anterioare ale revistei *Materiale și cercetări arheologice, serie nouă*. Dacă autorul citează o revistă a cărei abreviere nu este în lista anterior menționată, aceasta va fi trecută la sfârșitul articolului în lista abrevierilor, separat de lista bibliografică.

Lista bibliografică:

1. Carte:
Adam 1994 – J. P. Adam, *Roman building. Materials and techniques*, London, 1994.
2. Carte într-o serie:
Sarnowski 1988 – T. Sarnowski, *Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na północnych wybrzeżach Morza Czarnego* (Novaensia 3), Warszawa, 1988.
3. Articol într-o lucrare colectivă:
Alston 2002 – R. Alston, *Managing the frontiers. Supplying the frontier troops in the sixth and seventh centuries*, în: P. Erdkamp (ed.), *The Roman army and the economy*, Amsterdam, 2002, p. 398–419.
4. Articol într-o lucrare colectivă publicată într-o serie:
Kolendo 2008 – J. Kolendo, *Novae during the Goth raid of AD 250/1 (Iordanes, Getica 101–103)*, în: T. Derta, P. Dzycek, J. Kolendo (eds.), *A Companion to the Study of Novae*, (Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town 1), Warsaw, 2008, p. 117–131.
5. Articol într-o revistă:
Ramsay 1925 – M. Ramsay, *The speed of the roman imperial post*, JRS 15, 1925, 1, p. 60–75.

Ilustrația:

1. Pentru fiecare ilustrație se face trimiterea în text, între paranteze rotunde (Fig. 1).
2. Lista figurilor trebuie să se găsească la sfârșitul articolului.
3. Ilustrația trebuie trimisă în format JPEG sau TIFF, grayscale, rezoluție 300 dpi.